

УДК 929:621.3"1945"

ЛЕВИК БОГДАН,

доктор історичних наук, доцент кафедри історії, музеєзнавства та культурної спадщини, Національний університет "Львівська політехніка"

СТАНІСЛАВ ФРИЗЕ, НАУКОВЕЦЬ ЛЬВІВСЬКОЇ ПОЛІТЕХНІКИ в матеріалах НКДБ за січень-серпень 1945 р.

Стаття присвячена аналізу слідчої справи № 1339 (архівний номер П-2197) львівського вченого зі світовим ім'ям, доктора технічних наук, професора, завідувача кафедри електротехніки Львівського політехнічного інституту Станіслава Станіславовича Фризе (1885-1964). За протоколами допитів простежено перебіг слідчих дій щодо відомого науковця, показано активність його близького оточення (дружини, колеги), спрямовану на скасування звинувачення та звільнення з-під варті, що, на думку автора статті, достатньо обґрунтовує ідею про гуманістичні цінності та взаємодопомогу українсько-польської інтелігенції в умовах радянських репресій наприкінці Другої світової війни.

Ключові слова: Львівський політехнічний інститут; репресовані вчені; Фризе Станіслав Станіславович.

Постановка проблеми. Радянські історики нав'язували свою вигадану історію приходу радянської влади на Західну Україну 1939-1941 рр. та в липні 1944 р. У липні 1944 р. (на відміну від 1939 р.) Червону армію львів'яни вже не зустрічали квітами. Мешканці з острахом чекали репресій, депортацій, колективізації та радянзації. Ці очікування багато в чому справдилися: з 1944 до 1946 року з території Західної України до Сибіру було вивезено 14 728 родин. Найбільше галичан вивезли 21 жовтня 1947 р., під час проведення чекістської операції "Захід", якою командував заступник міністра НКВС Дятлов. Про хід операції Дятлов кожні шість годин доповідав міністру державної безпеки Савченку та міністру внутрішніх справ Строкачу. За одну цю добу вивезли 26 682 родини або 76 192 особи, серед яких 22 174 дитини. Усього за період станілізації 1944-1953 рр. із Західної України вивезли понад 0,5 млн місцевих жителів, із них 134 000 арештовано, 150 000 вбито, 200 000 виселені з рідного краю навечно. Репресії не оминули й вищих навчальних закладів Львова.

Попри існуючі узагальнювальні статті, інформацію, статистичні дані, в українській історичній науці мало приділено уваги дослідженню долі окремих відомих особистостей, які жили і працювали в цей час на Західній Україні. Особливо тих їхніх життєвих етапів, які були пов'язані з непростим екзистенційним вибором, що його має робити людина, чий спосіб життя, цінності та світогляд неминуче руйнуються з приходом нового політичного режиму та утвердженням нової суспільної свідомості. Наша розповідь про одного з творців основ загальної електротехніки, доктора технічних наук, академіка Станіслава Фризе (1885-1964), зокрема про той період його життя, який стає відомий біографам та науковій громадськості лише тепер, з відкриттям доступу до офіційних документів СРСР щодо кримінальної справи, за якою відомого професора звинувачують у колаборантстві з окупаційною німецькою владою.

Мета статті - аналіз матеріалів слідчої справи 1339 (ГДА СБУ) щодо доктора технічних наук, відомого професора Львівського політехнічного інституту С. С. Фризе.

Виклад основного матеріалу.

Довідка: Історикографічні джерела [1-4] стверджують, що Фризе С. С. народився 1 грудня 1885 р. в м. Кракові. Помер 3 березня 1964 р. в м. Глівіце, Польща. Батько Станіслав - електромонтер. Мати Марія, італійка за походженням, уродженка м. Піні. Початкову та середню освіту отримав у Кракові. 5 класів народного училища закінчив 1897 р. 1911 р. отримав атестат зрілості після закінчення реального училища. Тут же почав учитись у Вищій промисловій школі, точніше Вищому технічному училищі, де був студентом 1901-1905 рр. на механічному факультеті. Дипломний екзамен склав на "відмінно". З ранніх пір зацікавився науковою діяльністю. 1902 р. видав свою першу наукову працю "Електрика і магнетизм". 1906 р. призваний до військово-морського флоту Австро-Угорщини. Після демобілізації почав працювати у львівській філії заводу-фірми "Сіменс-Шукерт" електромонтером, а з 1912 р. перейшов до її головного офісу у Відні, де пропрацював 6 років. За період з 1 серпня 1905 р. до 31 січня 1912 р. від електромонтера Станіслав Фризе виріс до інженера. Робота на "Сіменс" тривала 6,5 років. Одночасно 1911 р. вступив до Львівської політехнічної школи на електротехнічний факультет, де провчився до 1917 рр. (4 роки). Дипломний екзамен склав на "відмінно". У зв'язку з денною формою навчання покинув роботу на фірмі. Паралельно з роботою читав лекції в Державній промисловій школі на курсах електромонтерів. На 12,5 років Фризе пов'язав себе з Державним технічним училищем у Львові, де з 1 листопада 1912 р. до 1 жовтня 1925 р. пройшов шлях від майстра-інструктора на курсах, професора електротехніки до завідувача механічного факультету. У лютому 1918 р. перервав навчання на 2 курсі у зв'язку з призовом до армії. Тривала Перша світова війна. Військову службу проходить на міноносці та лінкорі. У Львові на нього чекала наречена Анна Крип'якевич. В армії намагався продовжити самонавчання. Анна висилала йому підручники та лекції. У квітні 1917 р. отримав тримісячну відпустку для завершення навчання, під час якої одружився.

Протягом 2 місяців склав екстерном 18 екзаменів за 4 та 5 роки навчання й отримав повноцінний диплом. Повернувся на службу у флот, отримав звання підхорунжого. У листопаді 1918 р. війська охопили революційні події. С. Фризе повернувся до Львова, де отримав посаду коменданта військових електричних машин. Працював викладачем у Державній промисловій школі, 1918 р. прийнятий до львівського польського Політехнічного товариства (Політехнічне товариство у Львові), яке об'єднувало інженерів Галичини (1876-1939 рр.). Будинок товариства зберігся до сьогодні за адресою вул. Дудаєва (Зиморовича), 9.

1922 р. Станіслав Фризе представив у Львівській політехнічній школі докторську роботу "Нова теорія загального електричного кола" (керівник - перший завідувач кафедри Роман Дзеслевський). Другим завкафедрою був С. С. Фризе. Це була перша докторська робота з електротехніки в Польщі. Докторський екзамен склав на "відмінно". У січні 1924 р. отримав ступінь доктора наук. Матеріали докторської були надруковані в наукових часописах Франції та Німеччини. За період 1926-1934 рр. видав тритомну роботу "Загальна електротехніка", яка стала підручником для студентів політехніки.

Львівській політехнічній школі віддає 20 років, де працював з 1 жовтня 1925 р. до 03 січня 1945 р., останній час як професор і завідувач кафедри. Викладав загальну електротехніку й теоретичну електротехніку для студентів електротехнічного факультету. Серед студентів був популярним лектором і викладачем [5-6].

У Львові брав участь в електрообладнанні оперного театру, міської електростанції на Персенківці, водонасосних станцій у Львові й Сяноку, електрообладнанні ліфтів, розробляв високовольтні ртутні випрямлячі для трамваїв (500 вольт, 4 000 ампер). Після звільнення міста від німецьких військ у серпні 1944 р. на прохання директора оптико-механічних майстерень по вул. Грундвальдській, 11а запустив майстерні Політехнічного. З цієї метою двигун Група (асинхронний) було переобладнано на синхронний генератор, який виробляв електроенергію. У виданні львівського обласного й міського комітетів КП(б)у "Червоний штандарт" ("Красное знамя") № 1 (638) за 1945 р. на с. 44 містилась стаття "Над чем будут работать ученые Политехнического института?". До цього в цьому ж виданні за 17 жовтня 1940 р. число № 327 професора С. Фризе хвалили в статті "В лабораториях ученых" [7-9].

Автор 32 наукових робіт (27 надрукованих та 5 підготованих до друку), які видавались у Польщі та за кордоном. Талановитий інженер-електрик. Проектант міських та районних електростанцій. Забезпечив електропостачання насосних станцій у Львові та Сяноку, механічних майстерень політехнічного. Член Польської академії наук 1952 р.

Серед учнів С. С. Фризе був ректор Львівського політехнічного інституту 1953-1963 рр. Микола Максимович.

3 січня 1945 р. Станіслав Станіславович Фризе був заарештований оперативними працівниками УНКДБ у Львівській області за підозрою у скоєнні злочину відповідно до ст. 54-10 ч. 2 КК УРСР (антирадянська пропаганда й агітація). Станіславу Станіславовичу на час арешту виповнилось 60 років. У нього було хворе серце та сутлоби нижніх кінцівок. С. Фризе намагався звинуватити в пособництві німецьким окупантам через його завідування електротехнічним відділом у технічній (фаховій) школі, створеній на базі ЛПІ, під час німецької

окупації в період 1941-1944 рр. Також органам НКДБ було відомо про його позицію викладати тільки польською мовою, про яку він заявив на засіданні деканату 6 листопада 1944 р. уже після приходу радянської влади. На професора донесли, що він відмовився підписувати відозву до Й. Сталіна від українського народу на честь визволення України від німецьких окупантів й, окрім того, покинув мітинг, приурочений до приходу Червоної армії.

10 січня 1945 р. постанову на арешт виніс ст. оперуповноважений 3-го відділення 2 відділу УНКДБ по Львівській області старший лейтенант Ледньов [10]. Утримували арештанта у внутрішній тюрмі НКДБ по вул. Лонського.

Далі на підставі слідчої справи № 1339 (Галузевий державний архів СБУ) [10] відстежуватимемо перебіг слідчих дій щодо відомого ученого.

На першому допиті оперативний працівник, л-т держбезпеки, установив автобіографічні дані: Фризе Станіслав Станіславович, 1885 р. н., уродженець м. Краків, поляк, громадянин СРСР, професор Львівського політехнічного інституту, доктор технічних наук, завідувач кафедри теорії електротехніки, проживав у Львові по вул. Тарнавського, 96, кв. 1. Вільно володів, крім польської, французькою та німецькою мовами. Українську та російську розумів, але не розмовляв. С. С. Фризе був одружений, його дружина Анна Юзефівна (Йосипівна), 1889 р. н., уродженка Відня, була домогосподаркою й допомагала йому друкувати його наукові праці. Ордер на обшук у квартирі С. С. Фризе був підписаний ще 22 грудня 1944 р. При обшуку вилучили тільки золоті речі дружини: золоті сережки, два годинники, брошку, шпильку до волосся, браслети. Згодом виявилось, що один золотий годинник і друкарську машинку професора до протоколу не внесли¹. Робочий кабінет Станіслава Станіславовича, який слугував і бібліотекою, опечатали, ключі забрали.

Допитали тільки один раз 13 січня з 20.00 до 21.00. Допитував молодший лейтенант Горохов. Протокол допиту займає одну сторінку. Професор не визнав себе винним. В основному дав свідчення, що 1917 р. закінчив Львівську політехніку, отримавши спеціальність інженера-електротехніка. У період 1917-1924 рр. завідував електротехнічною школою у Львові, де одночасно читав лекції з фізики й електротехніки. На вечірніх курсах готували електромонтерів для потреб міста. 1924 р. склав екзамени на науковий ступінь доктора технічних наук. 1925 р. почав завідувати кафедрою електротехнічного факультету в політехнічній школі.

На основі Розпорядження Наркома внутрішніх справ СРСР від 20 грудня 1944 р. № 524 професор С. С. Фризе 26 січня 1945 р. був висланий до спеціального табору НКДБ № 0310 у м. Краснодар Ворошиловградської області [10].

Після арешту С. С. Фризе органами НКДБ його дружина, Анна Йосипівна Крип'якевич 4 квітня 1945 р. писала особисто "Великому Маршалу СССР" тов. Й. В. Сталіну, М. С. Хрущову, прокурору УРСР. До заяви долучила біографію та перелік наукових справ С. С. Фризе на 9 сторінках. Помічник республіканського прокурора зі спеціальних справ Щеголев 19 червня 1945 р. дав доручення перевірити справу С. С. Фризе, де, крім одного протоколу допиту на єдиному аркуші, ніяких доку-

¹ Особисті речі (листи, чорнові записи, картки, фотографії і т. ін.) С. С. Фризе та його дружини А. Ю. Крип'якевич за 1939-1944 рр., вилучені в них при обшуку квартири у Львові по вул. Тарнавського, 96, і не внесені до протоколу обшуку [додаткові матеріали до спр. № 1339].

зових документів не було. Слідчі органи НКДБ повинні були перевірити С. С. Фризе на причетність до антирадянських висловів, які підтверджувались би 2-3 свідками або добути нові, раніше не відомі дані. Якщо таких даних не буде здобуто, то справу припинити за ст. 4 п. Д УПК УРСР (відсутність доказів).

За спогадами дружини вченого Анни Йосипівни Крип'якевич, від 21 січня 1945 р. вона передавала йому передачі у внутрішню тюрму Львівського НКДБ по вул. Лонського. З лютого передачі в неї не взяли, що означало, що арештанта зі Львова кудись вивезли. Покидаючи свою домівку по вул. Тарнавського, 96, професор на прощання сказав дружині "Не сумуй, я собі в тюрмі відпочину, я так змучений". Тільки завдяки старанням дружини радянська правоохоронна система звернула увагу на долю Станіслава Фризе.

Повертаючись до протоколів слідчої справи [10], з'ясуємо, що 10 липня 1945 р. слідчу справу № 1339 й самого арештанта повернули у Львів у тюрму НКДБ для відновлення/продовження слідства. Рішення про етапування С. С. Фризе у Львів виніс молодший лейтенант держбезпеки Серьогін. Наприкінці липня 1945 р. С. С. Фризе прибув у львівську тюрму НКДБ. Сім місяців перебування в спецтаборі не зломали професора, він і надалі продовжував не визнавати за собою провини. 7 серпня справу до свого провадження взяв капітан держбезпеки Савченко. Постанову затвердив начальник слідчого відділу Управління НКДБ по Львівській області майор Терентьев. Для проведення слідства капітан Савченко попросив в обласного прокурора один місяць з 1 до 30 серпня 1945 р., хоча допити почалися уже з 30 липня. С. С. Фризе показав, що під час окупації Львова 8 місяців не працював, жив з продажу особистих речей. У цей час він писав підручник з електротехніки. У львівських газетах з'явилися звернення окупаційної влади до населення міста із запрошенням повернутись до попередньої роботи. С. С. Фризе, як показав він на допиті, проігнорував це. Згодом особисто до нього надійшла повістка з вимогою з'явитись на попередню роботу, яку знову проігнорував. Друга повістка вже попереджала про його арешт у разі неявки. Як указував піддослідний, він прийшов у політехнічний і поспівав на хворобу, але директор технічної школи німець Бетефельд направив його до лікаря, і той визнав його здоровим. С. С. Фризе призначили деканом електротехнічного відділу технічної школи. На цій посаді він працював до приходу Червоної армії (27 липня 1944 р.). Директор технічної школи пропонував записатись професору до фольксдойчів (німецькі національні меншини), що давало б привілеї. Станіслав Станіславович пояснив, що є поляком, який носить французьке прізвище, а його мати італійка.

3 серпня 1945 р. слідчий Савченко висунув С. С. Фризе звинувачення за ст. 54-10, частина 2 КК УРСР (антирадянська пропаганда). У цей же день відбувся другий допит з 21.00 до 01.45 год., де С. С. Фризе знову вперто не визнавав себе винним. Він показав, що директор Львівського політехнічного інституту (далі - ЛПІ) Ямпольський запропонував викладачам на нараді читати лекції українською та російською мовами, що не зміг робити С. С. Фризе, який не володів ними. Він намагався виправити ситуацію. Організував у себе на кафедрі приватні лекції з російської мови, які відвідував сам, його дружина та працівники Кашуба Олександр Андрійович, Кручковський Станіслав, Любельський Кароль. Лекції читав професор Коваленко, який упродовж 1939-1941 рр. викладав російську мову в ЛПІ. Лекції були платні, кожен платив 10 крб. з особи за годину.

9 серпня з 15.00 до 17.00 год. відбувся третій допит

С. С. Фризе. Допитував цей же капітан Савченко. На допиті Станіслав Станіславович давав свідчення про Бетефельда - керівника технічної фахової школи за окупації Львова. А також про себе, зокрема про те, що він дійсно читав лекції з фізики та електротехніки з квітня 1942 р. до липня 1944 р., був у цей же період деканом електротехнічного відділу, що викладання повинно було бути німецькою мовою, але слухачі в основному були поляки, тому читав польською. На фахових курсах технічної школи вчилось до 400 слухачів. Після приходу у Львів Червоної армії продовжував працювати деканом до моменту свого арешту 3 січня 1945 р.

Паралельно слідчий Савченко допитував працівників Політехнічного інституту та кафедри загальної електротехніки. Головний інженер інституту Немчицький Владислав Генріхович дав свідчення, що С. С. Фризе - людина аполітична, чистий науковець, ніколи політичною діяльністю не займався. Аналогічні відповіді дали під час допиту асистент кафедри загальної електротехніки Мар'ян Вільгельмович Штреміх (6 серпня); асистент цієї ж кафедри Станіслав Францович Кручковський (7 серпня), лаборант кафедри Олександр Кашуба (9 серпня).

Від працівників кафедри слідству також стало відомо, що професор Станіслав Фризе з власної ініціативи відновив електропостачання на пивзаводі по вул. Клепарівській, у трамвайному депо, на дрiжзаводі в Лисиничах. Про це писала газета "Вільна Україна", орган Львівського обкому і міському КП(б)у та обласної та міської ради народних депутатів, у № 73 (608) від 7 жовтня 1944 р. [7]. У статті зазначалося, що професор С. С. Фризе допомагає у відбудові енергетичного господарства, і наводився такий приклад. Коли під час відходу з міста німецькі війська підірвали Львівську електростанцію на Персенківці, С. С. Фризе разом із працівниками кафедри запропонував відновити автономне електропостачання через електрогенератор, який працював на парі. Після розрахунків і випробувань аналогічний генератор запрацював на дрiжзаводі, директор якого Ясінський 30 жовтня 1944 р. заплатив ученим 2500 карбованців. Творчий колектив науковців на чолі з професором С. С. Фризе, у складі доцента В. Когана, В. Немчицького, лаборантів Кушляка, Кашуби, Лянгера, працівників Женка, Зайонца, Лаби, зароблені кошти, за ініціативою директора ЛПІ Ямпольського, перерахував на користь Червоної армії для закупівлі бойового літака². 13 серпня 1945 р. начальник НКДБ по Львівській області генерал-лейтенант Воронін затвердив постанову про припинення слідчої справи у відношенні Станіслава Станіславовича Фризе за відсутністю доказів вини [10].

У червні 1946 р. Фризе виїхав до м. Глівіце, де очолив кафедру основ електротехніки Шльонської політехніки.

Висновки

Життєвий шлях і наукова діяльність доктора технічних наук Станіслава Станіславовича Фризе вказує на результативність щоденної цілеспрямованої праці. Його діяльність тісно пов'язана з практичним упровадженням наукових здобутків на благо людини, укріпленням науковців, що наука не повинна бути відірваною

² У цей час така добровільна ініціатива була поширена серед трудових колективів і настійливо підтримувалася радянськими партійними органами. Зокрема, трудящі Львівщини поставили перед собою завдання зібрати гроші на побудову танкової колони й ескадрильї літаків "Радянський Львів". За виконанням цього завдання стежив особисто секретар Львівського обкому КП(б)У генерал-майор І. С. Грушецький.

від практики. Будучи людиною аполітичною й вільно висловлюючи свої власні думки щодо оцінки подій, які відбувалися навколо, Станіслав Фризе ледь не поплатився за це життям. Його приклад показує, якою беззахисною була особа (громадянин) в СРСР.

ЛІТЕРАТУРА

1. Фризе Станіслав Станіславович // Львівщина та львів'яни : енциклопед. біогр. довід. / [упоряд.: Л. С. Василенко та ін.]. - Львів : ВІКА, 2004. - Вип. 1 - С. 424. - (Новітня історія України. Нові імена).
2. Фризе Станіслав Станіславович // Буцко М. І. Відомі вчені Державного університету "Львівська політехніка" (1844-1994) : біогр. довід. / М. І. Буцко. - Львів : Вид-во Держ. ун-ту "Львів. політехніка", 1994. - С. 132-136.
3. Фризе Станіслав // Професори, доценти та асистенти навчально-наукових установ у Дублянах (1856-1947) : біогр. слов. / М-во аграр. політики України, Львів. держ. аграр. ун-т ; [уклад. Ю. Токарський]. - Львів, 2004. - С. 102.
4. Profesor dr. inż. Stanisław Fryze (1895-1964). Pionier

elektrotechniki. Nauczyciel i wychowawca wielu pokoleń polskiej młodzieży akademickiej : [monografia] / Pol. T-wo Elektrotechniki Teoretycznej i Stosowanej i Stow. Elektryków Pol. ; [kom. red.: T. E. Kolakowski etc.]. - Katowice : COSiW SEP : ENERGIA, 2009, 2010. - 199 s.

5. Курендаш Ростислав. Віртуоз лекторської майстерності / Ростислав Курендаш // Львівський політехнік : освіт.-наук. і студент. тижневик. - Львів : ЛПІ, 1997. - 28 лютого. - Число 8. - С. 5.
6. Staraniem Kola Pan Politechniki Lw. wygłosi dr. inż. Stanisław Fryze prof. Politechniki Lwowskiej wykład popularny // Gazeta Lwowska. - Lwow, 1937. - 13 marz. (№ 58). - S. 2.
7. Допомога вчених відбудовникам міста // "Вільна Україна". Газета Львівського обкому КП (б)У та облвиконкому. - 1944. - № 73 (608) за 7 жовтня, субота. - С. 1.
8. Над чим працюють вчені Політехніки // Газета "Червоний штандарт". - 1945. - № 1 (638). 01 січня. - С. 3.
9. В лабораторіях вчених // Газета "Червоний штандарт". - 1940. - № 327. - 17 жовтня.
10. Галузевий державний архів Служби безпеки України. Слідча справа № 1339. Архівна справа П-2197.

Левик Богдан,

доктор исторических наук, доцент кафедры истории, музееведения и культурного наследия, Национальный университет "Львовская политехника"

СТАНІСЛАВ ФРИЗЕ, УЧЕНЫЙ ЛЬВОВСКОЙ ПОЛИТЕХНИКИ в материалах НКВД за январь-август 1945

Статья посвящена анализу следственного дела № 1339 (архивный номер П-2197) львовского ученого с мировым именем, доктора технических наук, профессора, заведующего кафедрой электротехники Львовского политехнического института Станислава Станиславовича Фризе (1885-1964). По протоколам допросов прослеживается ход следственных действий относительно известного ученого, показана активность его близкого окружения (жены, коллег), направленные на отмену обвинения и освобождение из-под стражи, что, по мнению автора статьи, достаточно обосновывает идею о гуманистических ценностях и взаимопомощи украинско-польской интеллигенции в условиях советских репрессий в конце Второй мировой войны.

Ключевые слова: Львовский политехнический институт; репрессированные ученые; Фризе Станислав Станиславович.

Levyk Bogdan,

Doctor of Historical Sciences, Assistant Professor of the History, Museology and Cultural Heritage Department, National University 'Lviv Politekhnik'

STANISLAV FRIZE, A RESEARCHER OF LVIV POLITEKHNIKA, IN RECORDS OF THE PEOPLE'S STATE SECURITY COMMISSARIAT FOR JANUARY-AUGUST 1945

The paper reviews for the first time criminal (investigation) case No. 1339 in respect of Stanislav S. Frize, Professor, Doctor of Engineering and the Head of the General Electrical Engineering Department of the Lviv Polytechnic (currently the National University 'Lviv Politekhnik'). From January to August 1945 the researcher was kept in special camp No. 0310 of the People's State Security Commissariat in the town of Krasnodon of the Voroshilovgrad Region. He was put there without any trial and relevant proofs of his guilt towards Soviet law. Frize was accused of teaching electrical engineering and physics at courses for electricians in 1942-1944 under constraint of the German occupation authorities. People's State Security Commissariat bodies regarded the fact as cooperation with the Germans and betrayal of the Motherland, which fell under definitions of Article 54-1a of the Criminal Code of the Ukrainian Soviet Socialist Republic. They disregarded complete political apathy of the Professor, his straightforwardness and outspokenness in expressing his views of the events. Having refused to sign an appeal to Stalin, Frize laid himself open to suspicions of anti-Soviet agitation. His lack of knowledge of the Ukrainian and Russian languages and teaching in Polish was considered as sabotage of Soviet power efforts aimed at restoration of education at higher schools. Only testimonies of the Department staff in July 1945 and vigorous activity of his wife Anna Y. Krypiakievych convinced the Soviet punitive system of Stanislav Frize's innocence.

Key words: Lviv Polytechnic; repressed scientists; Stanislav S. Frize.

REFERENCES

1. Vasylenko, L. S. [ed.] et al. (2004), Frieze Stanislav Stanislavovich, *Lviv Oblast and Lviv: Encyclopedical Biographical Guide*, VIK A, Lviv, Issue 1, 424 p. (ukr).
2. Butsko, M. I. (1994), Frieze Stanislav Stanislavovich, In: *Known scientists of the State University «Lviv Polytechnic» (1844-1994)*, Lviv Polytechnic Press, Lviv, 132-136 pp. (ukr).

СХІД № 5 (151) вересень-жовтень 2017 р.

3. Tokarsky, Y. [str., ed.] (2004), Frieze Stanislav, In: *Professors, associate professors and assistants of teaching and research institutions in Dublyany (1856-1947)*, Lviv State Agrarian University; Lviv, 102 p. (ukr).
4. Kolakowski, T. E. [ed.], etc. (2010), Profesor dr. inż. Stanisław Fryze (1895-1964). Pionier elektrotechniki. Nauczyciel i wychowawca wielu pokoleń polskiej młodzieży akademickiej, *COSiW SEP : ENERGIA*, Katowice, 199 s. (pol)
5. Kurendash, Rostyslav (1997). Virtuoso of lecturer's work, *Lviv Polytechnic: Education. and a student Weekly*. February, 28 N 8, 5 p. (ukr).
6. *Gazeta Lwowska* [newspaper] (1937), Staraniem Kola Pan Politechniki Lw. wygłosi dr. inż. Stanisław Fryze prof. Politechniki Lwowskiej wykład popularny. Lwow 13 marz. (№ 58). S. 2 (pol).
7. *Free Ukraine* [newspaper] (1944), Assistance to scientists of the rebuilders of the city. No. 73 (608) October 7, Saturday, P.1. (ukr).
8. *Red Stardar* [newspaper] (1945), What scientists of the Polytechnic are working on? No. 1 (638). 01.01.1945, P.3 (pol).
9. *Red Stardar* [newspaper] (1940), In the laboratories of scientists No. 327. October 17 (pol).
10. Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine. *Investigator Case No. 1339*. Archive case P-2197.

© Левик Богдан

Надійшла до редакції 26.09.2017

УДК 930(477)"18/19"

ЛОМАКО ЛЮДМИЛА,

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та управління освітою,
Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця*

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ У ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩИХ ЖІНОЧИХ КУРСІВ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ в кінці ХІХ - на початку ХХ ст.: ДОРЕВОЛЮЦІЙНА ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

У статті виконано огляд дореволюційної історіографії щодо дослідження процесу підготовки вчителів на Вищих жіночих курсах в українських землях кінця ХІХ - початку ХХ ст. Проаналізовано загальні та профільні збірники документів, матеріали педагогічних з'їздів, які узагальнювали дослідження стану тогочасної освіти, історико-довідкові видання про навчальні заклади, історичні нариси, літописи, довідки, огляди окремих курсів та їхніх факультетів, статті педагогічної періодики та зроблено висновок, що узагальнювальних досліджень з історії Вищих жіночих курсів в українських землях цього періоду не було.

Ключові слова: Вищі жіночі курси; педагогічна освіта; дореволюційна історіографія.

Постановка проблеми. Соціально-економічні перетворення в сучасній Україні, створення національної системи освіти, обґрунтування її концепцій вимагають активних пошуків шляхів і способів удосконалення змісту педагогічної освіти, діяльності навчальних закладів педагогічного спрямування, що актуалізує потребу опрацювання та висвітлення позитивного досвіду минулого, ретроспективного аналізу педагогічних явищ і процесів. Особливий інтерес у процесі дослідження історії української освіти й педагогічної думки з урахуванням пріоритетів їх розвитку в різні історичні періоди становить ХІХ - початок ХХ ст. Це час духовно-культурного відродження українства, інтенсивного поетапного проведення освітніх реформ, розбудови і трансформації змісту, форм, моделей педагогічної освіти, появи нових типів державних і приватних навчальних закладів, у тому числі жіночих. Серед вищих жіночих навчальних закладів, що готували до вчительської професії, особливий науковий інтерес становить діяльність Вищих жіночих

курсів, не тільки тому, що це перші жіночі вищі навчальні заклади, але й тому, що за час свого існування вони сконцентрували у своїй роботі значний досвід підготовки вчительських кадрів. Це підтверджують численні наукові публікації ще сучасників процесу. Вищі жіночі курси, на яких здійснювалася педагогічна підготовка, розпочинають свою історію в українських землях з 1878 р. Їх було відкрито в Києві (1878 р., 1905 р., 1906 р., 1909 р.), Харкові (1907 р., 1909 р.), Одесі (1906 р.), Катеринославі (1916 р.), Ніжині (1916 р.). Випускниці історико-філологічних та фізико-математичних факультетів, котрі успішно витримали іспити при університетах, отримували дозвіл викладати в середніх навчальних закладах. На курсах працювали прогресивні викладачі, професори університетів, організувалась науково-гурткова робота, виходили друком наукові видання. Становлення Вищих жіночих курсів, формування концептуальних основ їхньої діяльності, що характеризувалися надзвичайною гнучкістю й мобільністю навчальних пла-